

ypatingas įvykis. Tačiau katalikiškoji visuomenė, kuri iki šiol negalėjo pasigirti leidiniu, pretenduojančiu gildinti religijos filosofijos ir bažnytinio meno klausimus, nekantriai laukė "Logos" pasirodymo*.

Žurnalo *spiritus rector* Dalia Marija Stančienė įžanginiame "Žodyje skaitytojams" žada daug: spausdinti "originalius teologų, filosofų, kultūrologų straipsnius, Vatikano dokumentus ir jų komentarus, filosofijos darbų vertimus, eilėraščius religijos tema" (kas per žanras?!), taip pat kalbėti apie "bažnyčios [sic!] meną" ir fiksuoti religinio gyvenimo kroniką. Na, o respiktabili žurnalo taryba turėtų laiduoti sumanymo sėkmę.

Deja, naujojo leidinio faktinė koncepcija nė iš tolo neprimena prieškarinio "Logos". Savaime tai nei bloga, nei gera. Tačiau žurnalas, kaip galima numanyti iš deklaracijų ir bostoniškos enciklopedijos straipsnio perspaudo, norėtų tęsti būtent senojo "Logos" tradiciją. Jeigu taip, tai naujagimis išvydo pasaulį per anksti arba pakrikštytas ne tuo vardu.

Žurnalas aiškiai kenčia nuo perspaudų. Žadėtų originalių straipsnių pirmame numeryje nėra, išskyrus dar vieną Algio Uždavinio "inicijuotą" tekstą.

Vis dėlto čia randame ir vertingų publikacijų. Miklós Vető straipsnis "Šiuolaikinės religijos filosofijos klausimu" įdomus ne tiek klasifikavimo intencijomis, kiek mėginimu tiksliau apibrėžti religijos filosofijos statusą. Autoriaus minčių suvokimui šiek tiek trukdo gana nelankstus vertimas. Be to, skaitytojui lieka tik spėlioti, ar tai specialiai žurnalui parašytas straipsnis, ar konferencijos pranešimas, ar kokia ištrauka...

Gianni Valente pastabos apie maldos rytietiškos technikos plitimą krikščionybėje vienu atžvilgiu - ne be "Logos" leidėjų kaltės - tiesiog klaidina skaitytoją. Straipsnio pabaigoje autorius gana plačiai svarsto Bažnyčios oficialių

institucijų požiūrį, rūpinasi, kad šis klausimas nebūtų jose "numarintas" ir viliasi, jog atitinkamas "dokumentas artimiausiu metu turėtų išvysti dienos šviesą". Jis ir buvo paskelbtas, vos mėnesiui praėjus po minimojo straipsnio pasirodymo žurnale "30 giorni". Šiuo atveju "Logos" redakcija privalėjo bent nurodyti, kad dokumentas jau išleistas.

Sveikintina "Logos" iniciatyva supažindinti visuomenę su Jono Pauliaus II enciklika "Sollicitudo rei socialis". Tiesa, lieka neaišku, ar oficialusis jos tekstas buvo paskelbtas būtent prancūzų kalba, iš kurios ji dabar išversta, juoba kad komentatoriai (Józef Majka ir Vytautas Kazlauskas) greta cituoja kitokių tekstą.

Gana blankų klasikos skyrelį atperka labai šiltas ir gyvas kun. Jono Juodelio žodis apie Jacques Maritain (kliūva nebent įrodinėjimas, jog "įvairių tautybių autoriai" filosofo vardą rašo Jacque). Vėlgi gaila, kad didysis tomizmo atnaujintojas pristatomas perspaudu.

Basia Nikiforova knygą "Nauji religiniai judėjimai ir bažnyčios" ne tiek recenzuoja, kiek anotuoja. Gal tai ir nėra peiktina, bet iš autorės, kaip šios srities žinovės, buvo galima tikėtis šio to daugiau. Beje, senoka ir pati aptariamoji knyga (1987 m.).

Nejaukiai nuteikia religinio gyvenimo kronika. 1990 m. jis buvo kaip reta turiningas, todėl perdėm privatus tokios kronikos pobūdis nepateisinamas jokiais argumentais.

Ikonografijos medžiaga taip pat verta kritikos. Trečioji bažnytinio meno paroda kažkodėl priskirta Rymantui Penkauskui, nors nei jis ją rengė, nei savo darbus joje eksponavo. Gal fotomeistras parašė tas keturias eilutes apie parodą? Betgi ir jos žurnale užima mažiau vietos, negu autoriaus pavardė ir teksto pavadinimas.

Taigi - ar atgimė *senasis* "Logos"? Veikia - dar tik formuojasi *visiškai kitoks* "Logos". Leidėjams ir bendradarbiams reikės didelės kantrybės ir kruopštumo, idant žurnalas pateisintų savo pavadinimą ir patenkintų skaitytojų

lūkesčius. O kad to labai reikia, jau pirmas numeris nepalieka jokių abejonių.

Antanas Gylis

VIRSMŲ VIETA

Viena po kitos pasirodė trys Algirdo Patacko ir Aleksandro Žarskaus knygelės: "Gimties virsmas"¹, "Vestuvinis virsmas"² ir "Mirties virsmas"³ (toliau atitinkamai - GV, VV, MV). Baltų etnine kultūra besidominčiam žmogui pastarųjų knygų turinys nėra naujas - kai kurios "Virsmuose" skelbiamos mintys mezgėsi jau garsiajame "Ethos", buvo dėstomos Kauno Sąjūdžio sekmadieninėje lietuvių kultūros mokykloje, išsakytos atskiruose straipsniuose. Tačiau pats šių idėjų sumezgimas į visumą, susistemėjimas yra jau naujas įvykis, suteikiantis puikią progą apžvelgti autorių pateikiamą baltų kultūros sampratą, kuri nagrinėjama per gimimo, vestuvių ir mirties ritualus, nuolat pabrėžiant jų struktūrinę vienovę.

Nors autorių idėjos žinomos pakankamai, bet į mokslininkų akiratį jos tarsi nepatenka. Filologai, etnologai, etnografai elgiasi taip, lyg Patacko ir Žarskaus tekstų nebūtų. Vis dėlto tai ne piktavališkumas ar tylus suokalbis. Kitaip tiesiog negali būti. Mokslas turi savus, šimtmečiais patvirtintus metodus ir susiklosčiusią tvarką; mokslininkas privalo vartoti visuotinai priimtas sąvokas ir laikytis nusistovėjusių darbo su empirine medžiaga taisyklių. Jei jis susikurs savo terminus, jam nepavyks susikalbėti su kolegomis, o jo darbo rezultatų pastarieji negalės įtraukti į savo studijas jau vien dėl tos priežasties, kad vieny ir kitų vartojamos sąvokos igis skirtingą turinį. Tuo

¹ Patackas A., Žarskus A. *Gimties virsmas*. - V.: Kauno sekmadien. lietuvių kultūros m-kla; Eksperim. techn. paminklų restauravimo įmonė, 1990. - 100p. - 4 000 egz. - 4 rb.

² Žarskus A. *Vestuvinis virsmas*. - K.: KPI, "Konspektas", 1989. - 108p. - 1 000 egz. - 2,50 rb.

³ Patackas A., Žarskus A. *Mirties virsmas*. - V.: Eksperim. techn. paminklų restauravimo įmonė ir LPS Kauno sekmadieninė kultūros mokykla, 1990. - 88 p. - 4 000 egz. - 4 rb.

*LOGOS: Religijos filosofijos ir bažnytinio meno žurnalas / Leidėja-redaktorė Dalia Marija Stančienė. - Vilnius, 1990. - Nr. 1 (liepa - rugsėjis). - 192 p. - 10 000 egz. - 3 rb.

tarpu Patackas ir Žarskus kuria ne tik atskiras sąvokas, bet ištisą metakalbą, "įvardijimais ir sąskambiais" paremtą hermetišką sistemą. Su ja diskutuoti neįmanoma, nebent priimtume autorių siūlomas žaidimo taisykles, kurios gana savitos. Įsivaizduokime šachmatų partiją, kad ir gražiausią, kurioje lemtingiausią akimirką žirgas eina kaip karalienė, ir pagalvokime, ar tokia partija gali būti įtraukta į šachmatų vadovėlį. O tokia, kur visi pėstininkai it žirgai šokinėja per kitų figūrų galvas?

Patackas ir Žarskus nagrinėja lietuvių (baltų) gimimo, vestuvių ir mirties ritualus, atsekdami juose tapačias struktūras. Net prieštaringiausius žmogaus gyvenimo įvykius (pvz. gimimą ir mirtį) lydintys ritualai organizuoti pagal vieną ir tą patį modelį ar struktūrą. Svarbiausieji jų, kurių metu žmogus pereina į kitą būseną, vadinami virsmais. Būtent jie, autorių manymu, sudaro "baltų kultūros ašį". Savo ruožtu tai, kad baltų kultūroje atsekami tokie virsmai, kuriuose pažvelgiama "į Anapus, kur žmogui, esant čia, žemėje, beveik neįmanoma išvelgti" ir kuriuose žmogaus asmenybė išlaiko savo integralumą, sąmonės šviesą, apibūdina baltų kultūrą kaip "etinę kultūrą". "Būtent virsmo sampratos branda rodo visos etinės kultūros subrendimo laipsnį" (cit. iš GV ir MV įvadinio straipsnio "Virsmas baltų kultūroje"). Tokiuose svarbiausiuose gyvenimo įvykiuose ryškėjąs ypatingas baltų kultūros autentiškumas. "Baltų kultūroje <...> gyvenimo periodų kaita buvo natūrali, derinama su žmogaus gyvybinių galių pakilimu, suvešėjimu ir atoslūgiu. Tai būdingas esos kultūros bruožas..." Autoriai teigia, kad virsmų nagrinėjimas rodo baltų kultūrą esant etinės civilizacijos jaunystės kultūra, tad pvz. indišką civilizaciją būtų vėlesnę už baltiškąją (GV 15-16).

Visi šie teiginiai remiasi baltiškų gimimo, vestuvių ir mirties ritualų rekonstrukcija. Apie jos pagrįstumą čia nekalbėsime. Norėtusi tik trumpai aptarti esminį klausimą, būtent: ar minėtų ritualų nagrinėjimas apskritai gali būti išeities

taškas, leidžiantis kalbėti apie baltų kultūros savastį, "aiškiai regimą ašį" ar "būdingiausią jos bruožą", konstatuoti baltų kultūros esmę ("etinę kultūrą", "esos kultūrą" - dėl ne visada aiškių terminų šįkart nesismulkinkime)?

O abejonių nestinga. Visų pirma šie ritualai Lietuvoje patyrė stiprią bažnytinės tradicijos įtaką. Deja, autoriai praktiškai neužsiima šaltinių kritika ir bet kokį etnografinę Lietuvoje ar aplinkinėse teritorijose užrašytą faktą laiko baltišku. Pvz. kalbėdami apie "senąjį baltišką krikštą", "viešąsias prausynas", autoriai šiuos motyvus laiko baltiškais. Tačiau nuo Justino ir Irenėjaus laikų žinomas aiškinimas, kad kūdikio krikštas reiškia jo perėjimą iš demonų valdžios į Dievo globą. Krikšto apeigose didelį vaidmenį turi egzorcizmai. Tuo tarpu tas pats krikščioniškas tikėjimas (kūdikį reikia kuo greičiau pakrikštyti, nes kitaip jį "labai lengvai gali pagadinti raganos, velnias apstėsti ir kitos negerovės pagriebti"), autorių rekonstrukcijoje jau įgauna specifinio baltiško tikėjimo pobūdį (GV 42). Krikščionybės mokymas sąlygojo ir lietuviams žinomą tikėjimą, kad angelas sargas ima žmogų globoti tik po krikšto. Tuo tarpu autoriai pastarąjį tikėjimą pateikia kaip baltišką.

"Baltiškojo krikšto" išskirtiniu požymiu taip pat laikomas noras kuo greičiau naujagimį pakrikštyti. Pasak autorių, tai prieštarauja ankstyvajai bažnytinei tradicijai, kuri neva nuo pat pirmųjų amžių buvo abejinga kuo anksčiau kūdikį krikštui (GV 44). Dėl abejingumo galima ginčytis (jau Kiprijonas ragino kūdikius krikštyti 2-3 dieną po gimimo, tokiam skubėjimui pritarė ir Evangelija - plg. Jn 3, 5). Pagaliau, jei Bažnyčia ir būtų buvusi abejinga, tai tik ne XIV a., Lietuvos krikšto metu, ir ne XIX-XX a., iš kurių mus pasiekė didžiuliu etnografinių užrašymų. Galiausiai kūdikį krikštyti skubėta net dėl didelio XX a. pradžioje vaikų mirtingumo. Taigi, toks skubėjimas negali būti savaime aiškinamas kaip baltiškų krikštynų reliktas.

Įdomiai autoriai samprotauja apie

bažnytinės krikšto tradicijos raidą ir šio sakramento liturgijos istoriją. Jie mano, kad liturginė istorija tėra baltiškojo krikšto idėjos kelionė per laiką ir erdvę. Autorių nuomone, apskritai krikščionybė "savo etinį turinį sėmė iš indoeuropietiško kraičio skrynių, ir, drįstame tvirtinti, būtent doros srityje patyrė esmingiausią Indoeuropos įtaką" (GV 4). Norėtusi paklausti: ar krikščionybė - Apreiškimo paremta religija, kuri jėgų semiasi iš to paties Apreiškimo, vis grįždama prie jo, ar "religijų evoliucijos" bei "religinių difuzijų" produktas? Ar Dekalogas bei Kalno pamokslas yra baltiškas ar žydiškas, o gal graikiškas reiškinys? Žinoma, autoriai gali turėti savo nuomonę, bet reikėtų ir tam tikro nuoseklumo, nes toliau tai pačiai krikščionybei priekaištaujama, kad ji daug prarado "dėl per mažo domėjimosi etine baltų (indoeuropiečių) kultūra" (GV 52). Kadangi citatos viena kitai prieštarauja, taip ir lieka neaišku - sėmėsi ar nesisėmė, patyrė ar nepatyrė? Krikščionybei galima prikišti dar daug ką - pvz. menką domėjimąsi irokėzų ir kiniečių, Australijos aborigenų ir ugrofinių etika...

Grįžtant prie virsmų ir ritualų autentiškumo problemos, reikėtų pastebėti, kad juos įtakoti galėjo ne tik krikščioniškoji tradicija.

Visose mokslui žinomose religijose ir kultūrose aptinkami papročiai, kurie siejami su žmogaus būklės pasikeitimu (vokiečių religijotyroje *Übergangsriten*). Tai gimimo, brandos, vestuvių, mirties ritualai. Patackas ir Žarskus iš šių keturių pagrindinių universalių lūžio taškų pasirenka tris, nenagrinėdami brandos (inicijacijų) ritualų problematikos. Pažymėtina, kad beveik visose tautose ir kultūrose šie keturi svarbiausių būklės pasikeitimą lydinčių ritualų kompleksai sutampa praktiškai iki smulkmenų. Tai jokia naujiena: jau nuo J.G. Frazerio laikų tiek religijos etnologija (socialinė bei kultūrinė antropologija), tiek lyginamoji religijotyra, nekalbant jau apie religijos fenomenologiją, mus pripratino prie stulbinančio ritualų sutapimo erdvės

ir laiko atskirtose tautose bei kultūrose.

Deja, autoriai į tai nekreipia dėmesio. Minėtasis "viešųjų prausynų" paprotys, laikomas specifisku baltišku ritualu (GV 42), sutinkamas ir Polinezijoje, ir Naujojoje Zelandijoje (maoriai). Tad ar galima kalbėti apie ypatingą jo baltiškumą? Galimas dalykas, "viešosios prausynos" išties funkcionavo baltų kultūroje, tačiau tai universalus, daugeliui tautų būdingas paprotys, kurio aptikimas baltuose būtų ne baltišką "savitumą" nusakantis, o kuo dėsniausias reiškinys.

Žarskus teigia, kad "... gyvendami skirtingus gyvenimo etapus, mūsų protėviai turėjo skirtingus vardus. Vardų keitimas vestuviniame virsme yra darnos ir kartu etinės kultūros išraiška" (VV 12), t.y. vardų keitimas - vienas esminių baltų kultūros etiškumą liudijančių dalykų. Tačiau vardus svarbiomis gyvenimo progomis keičia eskimai ir indėnai, nekalbant apie Afrikos ir Ramiojo vandenyno salų gyventojus. Tad ir šių tautų kultūras tektų priskirti "etinių kultūrų" ratui, bet tada nebeaišku, kokios kultūros būtų "neetinės".

Autoriai pabrėžia "ypatingą vardo prasmę baltų kultūroje" (MV 31, pgl. VV 9 - 13) ir pagrįstai atkreipia dėmesį į vardo keitimo papročio relikтус bei tikrinio vardo pradžią virsmo metu, pvz. mirusiojo įvardijimą velioniu, draudimą minėti mirusiojo vardą bei jo šauktis. Tačiau tikrinis vardas praranda ir Australijos aborigenų, Amerikos indėnų nuo Hudzono įlankos iki Patagonijos mirusieji.

Tokių ir panašių pavyzdžių galima

prisirinkti begales, jų gausu etnologų darbuose. Kitaip tariant, daugelis virsmų lydinčių ritualų, kuriuos autoriai pateikia kaip baltiškus, "ašinius" baltų kultūros dalykus, yra ne tik baltiški (indoeuropietiški), bet ir universalūs apskritai - bendražmogiški, archetipiniai ir pan.

Grįžtant prie virsmų, reikėtų pasakyti, kad patys jie bei jų nagrinėjimas nebūtinai atvers specifinę baltišką pasaulėjautą ar pasaulėžiūrą. Išties, autorių atskleistos virsmų struktūros baltuose, matyt, funkcionavo. Tačiau iš jų ir per juos negalime suvokti baltiškiosios kultūros turinio. Tai tik (ir net) formos, archetipai, egzistuojantys visose tautose ir, matyt, visais laikais. Būtų neįtikėtina, jei baltiškoje kultūroje tokių universalių formų ar struktūrų nepavyktų aptikti.

Būtent čia atsiskleidžia Patacko ir Žarskaus knygų trilogijos pozityvusis turinys: baltų kultūroje atrandamos universalios, bendražmogiškos pagrindinių gimimo, vestuvių, mirties ritualų struktūros. Tai svarbus žingsnis rekonstruojant baltų kultūrą. Iki šiol tokie ritualai nenagrinėti, buvo apsiribojama tik paviršutinišku jų aprašėjimu. Patackas ir Žarskus atskleidžia virsmų dinamiką bei tarpusavio sąryšius. Gimimo, vestuvių, mirties ritualų struktūrinis tapatumas aprioriškai buvo nujaučiamas: kaip ir kitose kultūrose, taip ir baltuose visi tokie ritualai turėjo būti organizuoti pagal tą patį modelį. Autoriai jį aptiko ir aprašė. Čia neužteks vietos autorių pateikiamoms virsmų schemoms (GV S, MV S) analizuoti, tačiau empirinė medžiaga iš tiesų atitinka autorių apmes-

tas virsmų struktūras.

Universalių ritualų struktūrų atsekimas baltiškoje kultūroje tampa lietuvių etninės kultūros nagrinėjimo įvykiu, kurio ignoruoti nebegalima.

Šį pozityvų Patacko ir Žarskaus pasiekimą tektų atskirti nuo autorių noro ritualines struktūras suabsoliutinti, pabrėžti jų ypatingą baltiškumą. Tai, kad reiškinys vienoje ar kitoje kultūroje funkcionuoja, dar nereiškia, kad jis yra išskirtinė tos kultūros savastis, per kurią ir tik per kurią tą kultūrą galima nusakyti. Virsmų ritualai universalūs, kaip universali yra pati mirtis ar gimimas, Dievo ar sielos idėjos.

Ten, kur autorių indukcijos grindžiamos empirine medžiaga, laimėjimai akivaizdūs. Deja, tokio nagrinėjimo eigą dažnai pertraukia pernelyg nutrūktgalviškos etimologijos. Sunku suvokti principinį siekį perpus laužyti šaknis bei priesagas. Štai kad ir toks, jau visiškai nebesuprantamas aiškinimas: "l" pasireiškia per "n". Raidės "l" prasmė susijusi su individualybe, asmeniškumu. Tai matyti žodžiuose, turinčiuose vieną manifestuotą priebalsę: "lėlė" (VV 43).

Šachmatų partija, kurioje ne visi ėjimai atitinka taisykles, negali patekti į šachmatų vadovėlį. Tačiau tokioje partijoje gali pasitaikyti sėkmingas etiudas ar kombinacija, kurios metu visos figūros elgėsi prideramai. Tokia kombinacija turi prasmę.

Tačiau jei sugebama gerai sužaisti pagal visų priimtas taisykles, ar verta kurti savąsias ir amžinai žaisti priešais veidrodių?

Antanas Sereda